

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.94

Едуард КАРАПЕТЯН

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ У РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Досліджено існуючі підходи до визначення суті кластеризації і кластерів в економіці зарубіжних країн, здійснено аналіз передумов виникнення і розвитку промислових кластерів. Підкреслено досвід формування кластерних структур в розвинених країнах світу. Досліджено роль промислових кластерів в забезпеченні реального економічного зростання, підвищення ефективності виробництва. Обґрунтовано, що використання кластерного підходу в Україні є необхідною основою для відродження регіональної промислової діяльності з метою відновлення високого рівня конкурентоспроможності економіки.

Мета статті полягає у поглибленому вивченні міжнародної концепції й аксіоматичних доктрин інтеграційних процесів на основі використання кластерних підходів, що може стати фундаментом для прикладних наукових розробок, присвячених створенню ефективно функціонуючих індустріальних об'єднань як одного із пріоритетних напрямів структурної модернізації й акселерації інноваційно-інвестиційного розвитку вітчизняного промислового виробництва.

Кластерний підхід став результатом реалізації політики міжнародних держав, орієнтованих на розвиток регіонів. Практика впровадження кластеризації у міжнародній діяльності яскраво демонструє його прогресивність і ефективність. Вагомим елементом підвищення ефективності виявився організаційний фактор, пов'язаний з регіональним об'єднанням виробників. Регіони, на територіях яких формуються кластери, стають лідерами національних економік і їх зовнішньоекономічних зв'язків.

Вивчення основних концепцій конкуренції та світового досвіду господарювання дозволило зробити висновок про те, що теорія кластерних механізмів лежить в основі розвитку найбільш успішних фірм і економічних систем. Кластерні системи об'єднують найбільш ефективні і взаємозалежні види економічної діяльності, групуючи успішно конкуруючі фірми, які утворюють лідируючу складову усієї господарської системи держави і забезпечують конкурентні позиції на галузевому, національному і світовому ринках. Кластерний підхід, який спочатку використовувався у дослідженнях проблем конкурентоспроможності окремих груп підприємств, згодом став застосовуватися при вирішенні все більш широкого кола завдань: аналізі конкурентоспроможності

© Едуард Карапетян, 2017.

держави, регіону, галузі; як основа загальнодержавної промислової політики; як основа взаємодії великого і малого бізнесу.

Ключові слова: *кластеризація, кластерний підхід, інтеграційний процес, структура кластера, модифікована модель М. Портера "Diamond".*

JEL: F23

Постановка проблеми. Економічний стан України та сьогоденні реалії свідчать про потребу здійснення негайних ґрунтовних перетворень та інноваційних трансформацій, які забезпечили б швидке зростання економіки як на національному, так і регіональному рівнях. Одним із дієвих та апробованих підходів до вирішення наявних економічних проблем є застосування кластерного підходу для підвищення конкурентоспроможності підприємства, регіону, країни, а також збільшення їх інноваційного потенціалу і прискорення економічного піднесення. Кластерні об'єднання – це розташовані у безпосередній близькості одне від одного кінцеві виробники, постачальники, навчальні та інші установи у певній економічній галузі, які виступають важливими рушійними факторами розвитку регіональної та національної економіки. Географічна близькість відповідних суб'єктів спеціалізованих видів економічної діяльності дає змогу значно підвищити рівень продуктивності, а також дозволяє швидкими темпами впроваджувати необхідні інновації.

На сьогоднішній день результати досліджень застосування принципів кластеризації, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності промислових вітчизняних підприємств, не знайшли належного практичного впровадження в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених далекого і ближнього зарубіжжя фундаментально досліджували процеси кластеризації, зокрема: А. Маршалл, М. Портер, П. Кругман, К. Морган, І. Г. Меньшеніна, Л. М. Капустіна.

Питання, пов'язані з розвитком промислово-інноваційних кластерів з точки зору їх еволюції і сучасного стану в Європі, знайшли своє відображення в роботі С. І. Рекорд.

Проблематика кластерного підходу у розвитку інтеграційних процесів перебуває в епіцентрі наукових інтересів також і в представників вітчизняної економічної науки: М. Войнаренка, Т. Божидарніка, Н. Алишева, Ю. Іванова, О. Анненкова, А. Мельник, С. Соколенка, Є. Савельєва та ін.

Досліджуючи надбання економічної думки Заходу, напрацювання представників вітчизняної економічної науки та практичний досвід принципів кластеризації, багато дослідників дійшли висновку, що кластерні моделі інтеграції підприємницьких структур можуть бути ефективними та своєчасними для вітчизняних підприємств, особливо у період виходу України із затяжної економічної кризи. Тому ґрунтовні дослідження розвитку теорії кластерів і критичне студювання її постулатів можуть послужити теоретичним підґрунтям для розроблення науково обґрунтованої концепції розвитку вітчизняної економіки з врахуванням національної та регіональної специфіки.

Постановка завдання. Вищезазначене і визначило мету цієї статті, яка полягає у поглибленому вивченні міжнародної концепції й аксіоматичних доктрин інтеграційних процесів на основі використання кластерних підходів, що може стати фундаментом для прикладних наукових розробок, присвячених створенню ефективно функціонуючих

індустріальних об'єднань як одного із пріоритетних напрямів структурної модернізації й акселерації інноваційно-інвестиційного розвитку вітчизняного промислового виробництва.

Виклад основного матеріалу. Кластерний підхід історично став результатом реалізації політики міжнародних держав, орієнтованих на розвиток регіонів. Практика використання кластерного підходу у міжнародній практиці яскраво демонструє його прогресивність і ефективність. Істотним елементом підвищення ефективності виявився організаційний фактор, пов'язаний з регіональним об'єднанням виробників. Регіони, на територіях яких формуються кластери, стають лідерами національних економік і їх зовнішньоекономічних зв'язків.

У США раніше за інших почали вивчати проблеми розвитку регіональних економік на базі кластерної моделі, автором якої є М. Портер.

В ході своїх досліджень М. Портер проаналізував конкурентні можливості більш, ніж 100 галузей у 10 країнах. Виявилось, що найбільш конкурентоспроможні транснаціональні компанії зазвичай не розкидані безсистемно по різних країнах, а мають тенденцію концентруватися в одному регіоні країни. Головним же спостереженням М. Портера є наступне: чим більше розвинені кластери в окремій країні, тим вищий у цій країні рівень життя населення і конкурентоспроможності компаній [1].

На рівні ряду штатів були розроблені програми, стратегічною основою яких стали кластери. Яскравим прикладом органічного виникнення кластера є "Силіконова долина", що включає в себе компанії з виробництва комп'ютерної техніки і програмного забезпечення, а також Стенфордський і Каліфорнійський університети.

У штатах створюються комісії з ініціювання створення кластерів на основі аналітичних висновків і рекомендацій, які виконуються науковими центрами та університетами. Комісії визначають учасників майбутніх кластерів, допомагають їм долати виникаючі організаційні та фінансові труднощі, а також сприяють зміцненню та розвитку вже створених кластерів. Для цих цілей, як правило, початковий капітал виділяється адміністраціями штатів, потім залучаються кошти приватних компаній. Оскільки єдиної моделі не існує, щоб визначити необхідну і доцільну структуру несформованого кластера, в США ведуться великі і ґрунтовні дослідження кластерних комплексів. Сотні міст і територій розробили свої кластерні стратегії. Характерним для американських кластерів є те, що їх діяльність заснована на принципах партнерства і орієнтована на комерціалізацію НДДКР та інноваційну діяльність з метою досягнення глобальної конкурентоспроможності.

У штаті Арізона за участю центру М. Портера було виділено моделі 9 кластерів і створено регіональну структуру, розроблено карти розміщення і розподілу потужностей, визначено перспективи їх розвитку та методи досягнення результатів. В якості основних вимог до членства в них було встановлено: спільно навчати, проводити маркетинг, закуповувати, виробляти і створювати економічні структури.

На національній конференції по кластерах, яка відбулася у 1995 р. в Арізоні, були запропоновані критерії визначення домінуючого кластера. У такому кластері концентрація виробництва повинна досягати 40%, динаміка зростання – 10%, зв'язок з кооперації серед підприємств-учасників – 10%. Відповідно до цієї формули, в США були виявлено 380 найбільших кластерів у сферах високих технологій, виробництва споживчих товарів, індустрії сервісу, видобутку природних ресурсів [2].

Інститут регіональних досліджень США розглянув проблеми національної економіки крізь призму існуючих кластерних об'єднань, при цьому визначалася інтенсивність зв'язків між галузями, видами діяльності та групами кластерів. Було виділено 23 виробничі кластерні групи, об'єднані в 4 блоки, в яких було зосереджено від 5 до 116 видів діяльності. Ці блоки кластерів об'єднували від 82 до 102 тисяч підприємств із загальною кількістю зайнятих від 38 тисяч до 4,5 млн. осіб, які забезпечували створення додаткової вартості на суму від \$ 4,5 млрд. до \$ 324 млрд. [2].

Наприклад, за даними Гарвардської школи бізнесу, в економіці США більше 57% зайнятості, не включаючи бюджетний сектор, забезпечують кластери [2]. Цікаво відзначити, що рівень продуктивності праці в них вище середнього по країні на 44%, а зарплата на 29% більша середньої американської. Департамент економічного розвитку США, що відповідає за регіональну політику, фінансує дослідницькі проекти, мета яких – виявлення кластерів, і надання спеціальних грантів окремим штатам на їхній розвиток, зокрема у депресивних регіонах. На даний момент стратегія розвитку кожного американського штату базується на розвитку кластерів [3].

У сфері виробництва продовольчих виробів Каліфорнія є лідером серед штатів США з 1948 року. У складі каліфорнійського сільськогосподарського кластеру 250 компаній: постачальники, фермерські господарства з вирощування винограду, виробники добрив, зрошувальних систем, компанії з переробки винограду і виробництва вина, виробники тари, етикеток, рекламні компанії, компанії туристичного сектора. Частка кластера у виробництві сільськогосподарської продукції регіону становить 14%. У ньому задіяні 1,1 млн. чол. Середній річний дохід працюючого – \$ 60 тис. [2]

Одним із прикладів процесу створення кластерів може служити досвід японської економіки, спочатку заснований на створенні системи субпідрядних і субконтрактних зв'язків між низкою великих і мережею середніх і малих підприємств. Типовий великий японський кластер складається з одного великого головного підприємства, яке користується послугами двох або трьох субпідрядних фірм, розташованих зазвичай в географічній близькості до нього. Замість вертикальної інтеграції, самостійні субпідрядники першого рівня пов'язані з головним підприємством довгостроковими договорами. Аналогічним чином встановлені зв'язки постачальників першого і наступних рівнів. Наприклад, автопромисловий кластер фірми "Тойота" має багатоступеневу мережу з 122 прямих постачальників і майже 36 тисяч субпідрядних малих і середніх підприємств [2]. Субпідрядники всіх ланок утворюють свого роду клуб з високими ринковими бар'єрами для новачків і іноземних конкурентів. Це у значній мірі виключає потенційну конкуренцію, властиву вільному ринку, однак чисто цінові міркування при закупівлі компонентів сприяють оптимізації виробництва.

В Японії було створено понад 100 технопарків, що забезпечили утворення дослідницьких комплексів, які сприяли швидкому розвитку ділових і науково-технічних зв'язків. Технопарки ставали центрами взаємодії освіти і науки з промисловістю при активній державній підтримці на різних рівнях влади, будучи основою створення майбутніх кластерів. У 1998 р. були організовані регіональні центри консолідації зусиль промисловості, університетів і уряду, спрямованих на пошук найбільш привабливих проектів високої соціально-економічної значущості для розвитку регіонів або окремих територій. Ці центри також займалися питаннями координації та розвитку спільних

досліджень для виробництва конкурентоспроможної продукції, здійснювали технічне консультування, займалися навчанням і підвищенням кваліфікації підприємців і фахівців. Крім того, велика увага приділялася організації ділових зустрічей всіх зацікавлених сторін для створення різних об'єднань і кластерів; одночасно вирішувалися питання трансферу технології з дотриманням патентних, ліцензійних та авторських прав.

У Європі у рамках ЄС ще у 1968 р. був створений Генеральний директорат з регіональної політики, у 1975 р. – Європейський фонд регіонального розвитку, у 1988 р. – прийнята Хартія регіоналізму.

Уніфікований підхід до міжфірменної співпраці був розроблений у Данії. У 1989–1990 рр. досліджувалися промислові комплекси по чотирьох галузях: сільське господарство, текстильне виробництво, виробництво офісного устаткування і виробництво засобів захисту навколишнього середовища. Основна роль у забезпеченні ефективності діяльності кластерних структур відводилася технологічному взаємозв'язку підприємств. Реалізація політики кластеризації в АПК дозволила забезпечити аграрному виробництву лідируючу позицію на споживчому ринку, значно підвищивши його інвестиційний потенціал. Подальший розвиток кластерного підходу у Данії був орієнтований на створення механізму передачі знань і технологій. Як об'єкти були обрані три сектори економіки – фармацевтика, виробництво електромедицинської апаратури і виробництво меблів. Розробка концепції кластеризації здійснювалася Датською Радою з розвитку бізнесу. До її розробки залучалися Міністерство бізнесу і промисловості, Міністерство досліджень, Міністерство освіти, Міністерство праці. Уряд Данії розглядав цей курс як стратегічно важливий і виконував регулюючі та контролюючі функції. Такий рівень зацікавленості у розвитку кластерного підходу дозволив Данії зайняти лідируючі позиції у світовому масштабі з кластеризації економіки. У кластерах беруть участь близько 40% всіх фірм країни, які забезпечують 60% експорту продукції [4].

Процес кластеризації в Італії здійснюється в рамках концепції конкуренції, яка отримала провідне місце в системі національної конкурентоспроможності. Організаційною основою забезпечення конкурентоспроможності продукції є індустріальні округи, які об'єднують 60 тис. підприємств з кількістю зайнятих 600 тис. осіб (43%). В Альпах біля підніжжя Монблан діють 1300 підприємств текстильного кластера з виробництва кашемірової тканини, пошиття одягу, дизайну, випуску обладнання. Підприємства індустріальних округів демонструють значну динаміку у своєму розвитку як кількісну, так і структурну, яка супроводжується експансією в інші регіони. Так, від переробки фруктів вони переходять до випуску устаткування для виробництва консервів. Аналогічний приклад характерний і для кластера з виробництва взуття, який переорієнтовується на випуск устаткування для його виробництва. Така тенденція, на думку експертів, може призвести до формування кластерних структур, що спеціалізуються на виробництві вузької номенклатури продукції для продажу у всьому світу [2].

У Німеччині розвитку кластерного підходу сприяють особливості федеративного устрою, відповідно до якого землі мають більшу самостійність і впроваджують власні програми розвитку за рахунок своїх коштів. В цій країні виділяють три види кластерів: наукові, які передають свої технології у виробництво; такі, що об'єднують дослідження і виробництво; і ті, що виникають на базі інноваційних фірм, та працюють в конкурентному середовищі.

Значну дієвість кластерного підходу демонструють економічні досягнення Фінляндії. У 1995 р. у рамках проекту “Переваги Фінляндії” була обґрунтована національна промислова стратегія, яка полягала в переході від макроекономічного регулювання до промислової і технологічної конкурентної політики, заснованої на розвитку кластерів. Засоби візуалізації кластерної структури і фактори конкурентоспроможності були засновані на працях Портера: структура кластера (рис. 1) і модифікована модель “Даймонд” (рис. 2).

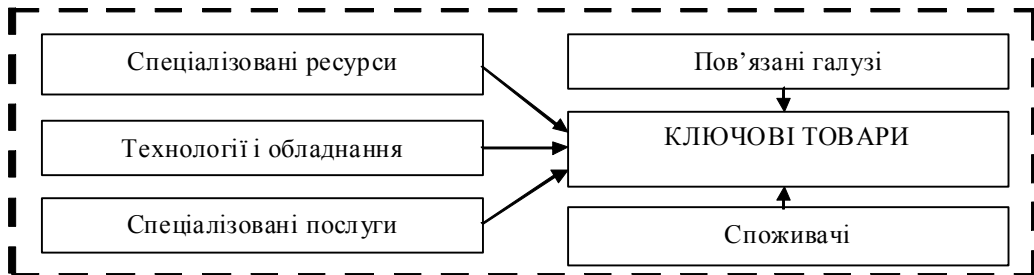


Рис. 1. Структура кластера за М. Портером [5]

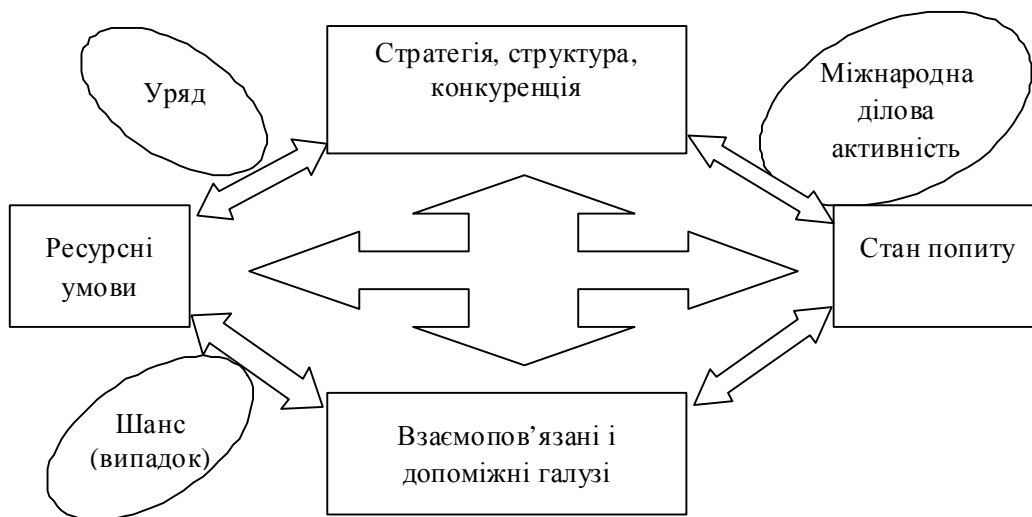


Рис. 2. Модифікована модель М. Портера “Diamond” [5]

Було визначено кластерний каркас, який складається з галузей з наявністю стійкого експорту та залученням іноземних інвестицій: лісовий, інформаційний і телекомунікаційний, металургійний, енергетичний, бізнес-послуг, охорони здоров'я, машинобудівний, харчовий і будівельний. Індикаторами міжнародної конкурентоспроможності кінцевої продукції галузей, об'єднаних у кластери, служили: перевищення частки продукції даної галузі на світовому ринку над сумарною часткою країни у загальній світовій торгівлі; перевищення галузевого експорту над імпортом. Потенційна конкурентоспроможність визначалася

темпами зростання обсягів продажу, прибутком та залученими інвестиціями, рівнем продуктивності праці у даній галузі, який мав бути вищим від середньогалузевого у світі. Перераховані кластери розподіляються за ступенем їх “зрілості” на чотири групи:

– сильні, для яких характерна добра збалансованість розвитку як основних, так і пов’язаних виробництв, висока внутрішня конкуренція, науково-дослідний і інноваційний потенціал світового рівня, інтенсивна в середині кластера взаємодія в рамках спільних проектів. До них відносяться лісовий і кластер інформаційних та телекомунікаційних технологій;

– стійкі, які демонструють позитивну динаміку становлення всіх елементів кластера і їхньої взаємодії, але які не досягли необхідного рівня розвитку для отримання впевнених вигод від взаємозв’язку. У цю групу включені енергетичний, металургійний і машинобудівний кластери;

– потенційні, структура яких фрагментована і окремі елементи моделі “Даймонд” є слабкими. Але при цьому в таких кластерах існують виражені конкурентні переваги і фундаментальні фактори, які сприяють їх подальшому розвитку. До таких кластерів зараховані охорона здоров’я і кластер бізнес-послуг;

– латентні, які далекі від повноцінної кластерної структури і процеси її формування відбуваються досить повільно. Таким кластерам не вистачає стійких комунікативних взаємозв’язків. У цю групу входять харчовий та будівельний кластер. Слід зазначити, що латентні кластери не розглядаються як рушійні сили економічного зростання в країні, але є об’єктом уваги дослідників і державних органів з точки зору їх орієнтації на внутрішній ринок.

Аналізуючи фінський досвід з використання кластеризації, слід зазначити, що конкурентоспроможність кластерів забезпечується високим рівнем розвитку системи взаємопов’язаних інститутів і галузей, який забезпечується, з одного боку, ринковими відносинами і ефективною конкуренцією, а з іншого – ефективною національною інноваційною політикою, що формується державою.

Використання кластерного підходу у Нідерландах орієнтоване на виявлення інноваційного потенціалу галузей і їхньої побудови з урахуванням політики держави. Вся економіка країни на основі проведеного аналізу “потоків знань” була розділена на двадцять мегакластерів: складальна галузь, хімічна промисловість, енергетика, агропромисловий комплекс, будівництво, охорона здоров’я, комерційна обслуговуюча галузь, некомерційна обслуговуюча галузь, транспорт. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що складальна галузь, комерційна обслуговуюча галузь та хімічна промисловість відносяться до категорії галузей, які експортують знання в усі інші кластери. Охорона здоров’я та некомерційна обслуговуюча галузь також є нетто-експортерами знань, але у порівнянні з попередніми галузями у меншій мірі. Будівництво та ЗМІ імпортують знання з інших кластерів. А агропромисловий комплекс, енергетика і транспорт виробляють знання в основному для самих себе. Відповідно до загальної картини розвитку інноваційних процесів, були розставлені основні пріоритети в інноваційній політиці держави [6].

Систематизуючи досвід зарубіжних країн щодо використання кластерного підходу (табл. 1), слід зазначити, що кластеризація як система в міжнародній практиці характеризується різноманітністю і відсутністю універсальності, що зумовлено галузевими та національними факторами. При цьому можна виділити 12 спільних характерних ознак

кластера: можливості з дослідження і розвитку, професійність робочої сили, розвиток трудового потенціалу, доступ до спеціалізованих послуг, близькість постачальників, наявність капіталу, відносини з постачальниками обладнання, інтенсивність формування мереж, інновації та навчання, колективне бачення і керівництво. Причому в якості критично важливого показника виділяється спеціалізована група робочих. Тому спеціалізоване навчання робочих працівників є обов'язковим і найважливішим елементом регіональних кластерних програм.

Кластерний підхід у практиці зарубіжних країн використовується в якості підтримки найбільш перспективних напрямків і форм підприємницької діяльності, у формуванні та регулюванні своїх національних систем. Кластерні структури як виробничі системи – це ланцюжок взаємопов'язаних фірм, у рамках яких створюється кінцевий продукт і додана вартість.

Кластерна модель у міжнародній практиці найбільш повно враховує мінливі форми конкуренції і головні джерела конкурентних переваг, тому що кластерний метод дозволяє реалізувати найбільш важливі взаємозв'язки у технологіях, навичках, інформації, маркетингу і споживчих запитах, які характерні для цілого комплексу фірм.

Процес створення кластерних систем реалізується з різним ступенем участі у ньому держави. Відповідно до цього, виділяють дві моделі кластерної політики – ліберальну і дирижистську, принципів відмінності яких проявляються в наступному [7].

Дирижистська кластерна політика передбачає активну участь держави у виборі галузевих і регіональних пріоритетів при створенні кластерів. Ліберали ж орієнтовані на вдосконалення кластерів, які спочатку були сформовані ринком.

Успіх діяльності кластера визначається розвиненістю його інфраструктури. Тому дирижисти для пріоритетних кластерів створюють інфраструктуру, яка представлена науково-дослідними інститутами, університетами та їх філіями, консалтинговими структурами, венчурними компаніями тощо. Ліберали ж рідко беруть участь у створенні інфраструктури для кластерів.

Територіальний аспект кластера так само знаходиться під впливом дирижистів. Дирижистська кластерна політика орієнтована на вибір регіону для створення кластеру, визначення обсягу його фінансування. У рамках ліберальної кластерної політики вся відповідальність за створюваний кластер лягає на представників регіональної влади. При цьому держава, використовуючи певні механізми (наприклад, спеціальні гранти), стимулює його створення.

Кластерний підхід знайшов широке застосування у міжнародній практиці як інструмент управління економікою. Вчені і практики впевнені, що поділ економіки на галузі у рамках традиційного підходу до управління втрачає свою дієвість і, як наслідок, свою актуальність. На перший план виходять взаємозв'язок фірм і організацій, які носять міжгалузевий характер. Тому управляти необхідно зв'язками, що і дозволяє забезпечити кластерний підхід.

У багатьох країнах кластерний підхід став активно використовуватися при формуванні та здійсненні національної промислової політики. При кластеризації підвищується ефективність взаємодії не тільки технологічно пов'язаних організацій, а й забезпечується конструктивізм у взаємодії приватного сектора, держави, торгових асоціацій, дослідницьких і освітніх установ.

Таблиця 1

Галузева характеристика кластеризації економіки деяких закордонних країн

Країни	Галузева спеціалізація основних виробничих кластерів	Галузі-постачальники	Галузі-споживачі	Цілі	Результати
Данія	Харчова промисловість (молочна, м'ясна, пивоваріння)	Сільське господарство; виробництво ферментів, дріжджів; виробництво холодильного обладнання.	Дистрибуторні мережі.	Посилити співпрацю між підприємствами.	В кластерах приймають участь 40% всіх фірм країни, в них зосереджено 60% експорту
		Виробництво медичного обладнання; виробництво хімічних компонентів.	Фармацевтика, косметика.		
	Меблева промисловість	Деревообробне виробництво.	Виробництво меблів.		
Швеція	Целюлозна-паперова промисловість	Виробництво деревообробного обладнання; виробництво сушильного обладнання; хімічна промисловість.	Поліграфія, будівництво, виробництво канцтоварів.	Забезпечення стійкого економічного зростання на основі стимулювання промислових кластерів.	Визначені 6 конкурентоспроможних міжнародному рівні національних кластерів. Кластери забезпечують 39% відсотків зайнятості і виконують роль точки зростання внутрішнього ринку і бази міжнародної експансії для всієї національної економіки.
	Металургія	Добувні галузі.	Металобробка.		
Італія	Легка промисловість	Текстильна промисловість, ткацьке виробництво, виробництво шкіри.	Індустрія моди.	Національна система конкурентоспроможності.	В 200 індустріальних районів приймає участь 60 тис. підприємств, зайнято 600 тис. чол. зосереджено 90% конкурентоспроможної продукції.
		Харчова промисловість	Виробництво дитячого харчування.		
	Меблева промисловість, Дизайн	Деревообробка.	Виробництво офісних та кухонних меблів.		

Продовження таблиці 1

Німеччина	Виробництво транспортного обладнання	Металообробка промисловість, виробництво сплавів, автошин.	Виробництво автомобілів, автобусів, локомотивів, кораблів.	Державна політика консолідації зусиль промисловості і наукових центрів в галузі високіх технологій.	3 найкращих світових із 7 кластерів високих технологій: Мюнхен, Гамбург, Дрезден.
	Хімічна промисловість	Виробництво полімерів.	Виробництво хімічних препаратів для сільськогосподарства, фармацевтика.		
	Поліграфічне виробництво	Целолюзно-паперове виробництво, виробництво поліграфічного обладнання.	Реклама.		
США	Виробництво електрообладнання	Виробництво електрокомплектуючих.	Виробництво побутової техніки, електронного обладнання.	Реалізація регіональних програм кластеризації.	Функціонує 380 провідних кластерів, в яких виробляється 61% ВВП і зосереджено 57% трудової потенціалу країни.
	Інформаційні технології	Виробництво напівпровідників, мікросхем.	Виробництво комп'ютерів, телекомунікаційного обладнання.		
Японія	Виробництво побутової електротехніки	Виробництво напівпровідників, мікросхем, плат.	Виробництво електронної апаратури, аудіо- та відеотехніки.	Центральна організація із забезпечення стійкого розвитку і стимулювання промислових кластерів.	Кластери зосереджені в економічних районах (Канто (Токіо), Ківі (Осака), Токай (Нагоя), в них сконцентровано 65% ВВП країни, залучається 50% всіх інвестицій).
	Виробництво транспортного обладнання	Електричні, електронні і механічні компоненти.	Виробництво автомобілів, мотоциклів, мікроавтобусів.		
	Лісопалеревий комплекс	Виробництво деревини і дерев'яних виробів.	Виробництво паперу, меблів, поліграфічного і зв'язаного з ним обладнання.		
Фінляндія	Електронні технології і зв'язок	Виробництво електронних компонентів	Виробництво електронної апаратури.	Національна промислова стратегія переходу від підтримки повільно зростаючих базових галузей до таких, що розвиваються на основі високих технологій.	Визначено кластерний каркас, який складається з 9 кластерів.
	Харчова промисловість	Сільське господарство; виробництво ферментів, дріжджів; виробництво обладнання.	Дистрибуторні мережі.		

Продовження таблиці 1

Нідерланди	Аграрна промисловість і харчове виробництво	Сільське господарство, виробництво пакувального обладнання.	Виробництво продуктів харчування.	Визначити пріоритети в інноваційній політиці держави з врахуванням інноваційного потенціалу галузей.	Визначено 10 мегакластерів, які поділені на 4 групи в залежності від "потомів знань".
	Біотехнології біоресурси	Виробництво хімічних компонентів.	Виробництво фармацевтичних препаратів, сільське господарство, косметика		
	Комунікації і транспорт	Виробництво електронних і механічних компонентів.	Галузі індустрії та сфери послуг.		
	Машинобудування	Електричні, електронні і механічні компоненти.	Галузі промисловості, сільське господарство.		

Примітка. Сформовано автором.

Міжнародний досвід демонструє унікальні можливості кластерного підходу для вирішення завдань підняття економіки окремих галузей і регіонів. Повністю кластеризована фінська і скандинавська промисловість, у США більше половини підприємств працюють з використанням даного підходу. Міжнародна практика використання елементів кластеризації в управлінні економікою виробила різні форми кластерної організації виробництва. У країнах Європейського Союзу прийнята шотландська модель кластера, при якій обов'язковим кластероутворюючим сектором є велике підприємство, що об'єднує навколо себе невеликі фірми. Італійська модель кластеризації передбачає гнучку і "рівноправну" співпрацю підприємств малого, середнього та великого бізнесу. У США кластер обов'язково територіально локалізований і орієнтований на максимальне використання природного, кадрового та інтеграційного потенціалу [8].

Жодна країна не може забезпечити конкурентоспроможність у всіх сферах. Тому кластеризація економіки і спрямована на досягнення конкурентоспроможності у рамках окремих кластерів. Так, наприклад, Данія розробила специфічні промислові технології для агробізнесу та харчової промисловості. Швеція займає стійкі позиції в целюлозно-паперовому секторі, охоплюючи не тільки виробництво паперу, але і виробництво обладнання по деревообробці В Італії формування кластерів будувалося на основі галузевих комбінацій: шкіра – взуття, деревообробка – меблі, металообробка – ріжучий інструмент, мода – дизайн [9]. Саме всесвітній інтерес до теми кластерів виник в кінці 1970 років, коли була озвучена концепція "Третьої Італії". У ці роки бідний Південь (Друга Італія) розвивався вкрай повільно, традиційно багатий Північний-Захід (Перша Італія) знаходився в глибокій кризі, в той час як Північний-Схід і центр Італії демонстрував високі темпи зростання. У секторах економіки, де переважали невеликі фірми, в певних районах утворювалися їх кластери, які швидко зростали, розвивали ніші, експортні канали збуту і вимагали все більше робочої сили. За споживанням на душу населення до 1981 року Третя Італія обігнала багатий індустриальний північ, тим самим змінивши напрямок міграційної політики населення Італії.

Формування кластерів пов'язують з рішенням не тільки економічних проблем, а й соціально-політичних. Створення кластерів забезпечує мультиплікативний ефект щодо зростання зайнятості, інвестицій і прискорення трансфертів передових технологій у національній економіці.

Загальна теоретична і практична платформа економічної політики міжнародних країн в галузі кластеризації – це інтеграція і диверсифікація економіки, яка дасть можливість до підвищення конкурентоспроможності і покращення стану галузей та підприємств-постачальників. Становлення базової галузі послужить поштовхом до розвитку галузей-постачальників і галузей-споживачів, а також сегментів послуг, "які належать" кластеру [10].

Це положення особливо актуальне для вітчизняного ринку виробництва продовольчих товарів. Досвід США показав, де "ноу-хау" в секторі виробництва споживчих товарів забезпечили лідерство країни в сільському господарстві, виробництві упаковки і засобах механізації поряд з успіхами в галузі реклами і фінансовому секторі.

Висновки. Вивчення основних концепцій конкуренції та світового досвіду господарювання дозволяє зробити висновок про те, що створена М. Портером і іншими вченими теорія кластерних механізмів лежить в основі розвитку найбільш процвітаючих

фірм і економічних систем. Нині кластерні системи об'єднують найбільш ефективні і взаємозалежні види економічної діяльності, групуючи успішно конкуруючі фірми, які утворюють лідируючу складову всієї господарської системи держави і забезпечують конкурентні позиції на галузевому, національному і світовому ринках. Кластерний підхід, спочатку використовуваний в дослідженнях проблем конкурентоспроможності окремих груп підприємств, згодом став застосовуватися при вирішенні все більш широкого кола завдань: при аналізі конкурентоспроможності держави, регіону, галузі; як основа загальнодержавної промислової політики; як основа взаємодії великого і малого бізнесу.

Перспективи подальших досліджень. До перспективних напрямів дослідження запропонованої проблематики, на наш погляд, слід зарахувати вивчення зарубіжного досвіду формування кластерних моделей для подальшої імплементації в національні економічні екосистеми.

Список використаних джерел

1. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер ; пер. с англ. И. Минервин. – 4-е изд. – М. : Альпина Пабlishер, 2011. – 454 с.
2. Ковальова Ю. Н. Практичні приклади функціонування кластерів у світі / Ю. Н. Ковальова, Н. В. Алишева // Механізм регулювання економіки. 2008. – № 2. – С. 214–226.
3. Меньшенина И. Г. Кластерообразование в региональной экономике : моногр. / И. Г. Меньшенина, Л. М. Капустина; Федер. агентство по образованию, Урал. гос. экон. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2008. – 154 с.
4. Концепція створення кластерів в Україні // Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
5. Карапетян Е. Т. Генезис та еволюція концепції промислових кластерів / Е. Т. Карапетян, О. Р. Квасовський // Вісник ТНЕУ. – 2014. – № 1. – С. 36–48.
6. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития / Т. В. Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – № 5. – С. 40.
7. Саліхова О. Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні : моногр. / О. Б. Саліхова; НАН України, Ін-т. экон. та прогноз. – К., 2012. – 624 с.
8. Емельянов С. В. Международная конкурентоспособность производителей: факторы, определяющие положение на рынках и конкурентные преимущества (на примере США) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://dis.ru/library/detail.php?ID=22196>.
9. Porter M. E. Competition / M. E. Porter, trans. from English. – Moscow: Publishing House "Williams". – 2005. – 608 p.
10. Дак Д. Д. Монстр перемен. Причины успеха и провала организационных преобразований / Д.Д. Дак. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 320 с.

References

1. Porter M. Konkurentnaia strategii: metodika analiza otraslei y konkurentov [Competitive strategy: a methodology for analyzing sectors of competitors]. Moscow: Alpina Publisher, 2011, 454 p. [in Russian].
2. Kovalova Yu.N. Praktychni pryklady funktsionuvannia klasteriv u sviti [Practical examples of functioning clusters in the world]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*, Vol. 2, pp. 214–226 [in Ukrainian].
3. Menshenina Y.H., Kapustina L.M. Klasteroobrazovanie v regionalnoi ekonomike: monografiia [Cluster formation in regional economy: monograph]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. gos. ekon. un-ta, 2008, 154 p. [in Russian].
4. Kontsepsiya stvorennia klasteriv v Ukrayini [The concept of clusters in Ukraine]. Departament investitsynoyi ta innovatsynoyi diyalnosti – Department of investment and innovation, from <http://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Karapetian E.T., Kvasovsky O.R. Henezys ta evoliutsiia kontsepsii promyslovykh klasteriv [The genesis and evolution of the concept of industrial clusters]. *Visnyk TNEU – Bulletin of TNEU*, 2014, No. 1, pp. 36–48 [in Ukrainian].
6. Tsikhan T.V. Klasternaia teoriia ekonomicheskogo razvitiia [Cluster theory of economic development]. *Teoriya y praktyka upravleniia – Theory and practice of management*, 2003, No. 5, p. 40 [in Russian].
7. Salikhova O.B. Vysoktehnolohichni vyrobnytstva: vid metodolohii otsinky do pidnesennia v Ukraini: monografiia [High-tech production: from assessment methodology to growth in Ukraine: monograph]. Kyiv, 2012, 624 p. [in Ukrainian].
8. Emelianov S. V. Mezhdunarodnaia konkurentosposobnost proizvoditelei: factory, opredeliaiushchie polozhenie na rynkakh i konkurentnye preimushchestva (na primere SShA) [International competitiveness of producers: factors determining the position in the markets and the competitive advantages (based on the example of the USA)], from <http://dis.ru/library/detail.php?ID=22196> [in Russian].
9. Porter M. E. Competition. Moscow: Publishing House 'Williams', 2005, 608 p. [in English].
10. Dak D. D. Monstr peremen. Prichiny uspekha i provala organizatsionnykh preobrazovaniy [Monster of changes. The reasons for the success and failure of organizational changes]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2007, 320 p. [in Russian].

Редакція отримала матеріал 20 березня 2017 р.